

3183

616.9

\$-40

1911

~~4827~~

~~2192~~

5315

1911 № 2140

441

ԲՈԺԱՆՈՒՄ Է ՁՐԻ

ԺԵՆՏԵԼՍ ԿԱՐ ՉՈՒՄԸ

ԵՐԿՐՈՐԻ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

Կազմեց Ալեքսանդրապոլի ժողովրդի համար

ԹՃ Ն. ՏԷՐ-ԻՍՍԱՆՆԱՆՆԱՆ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼ

Արագատիպ-տպարան «Երրան»

1911

12002

2010

616.9
2140

616.9

5-40

ՓՆՆՏԱՆԻՏ ԿԱՏ ՉՈՒՄԸ

ВНЕШНЯЯ
ИНСТИТУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

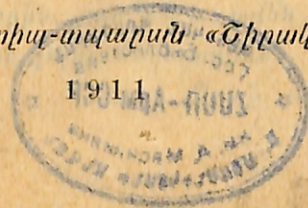
Կազմեց Ալեքսանդրապոլի ժողովրդի համար

ՌՃ. Ն. ՏԷՐ-ԻՍԱՀԱԿՅԱՆՑ

ԱԼԷԿՍԱՆԴՐԱՊՕԼ

Արագատիպ-ուպարան «Շիրակ»

1911

ВНЕШНЯЯ
ИНСТИТУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

«Թէ այկոհողիզմի և թէ ուրիշ բոլոր վա-
րակիչ հիւանդութիւնների դէմ կռուելու առա-
ջին պայմանն է *նէկլամը*, բառիս ընդարձակ
նշանակութեամբ: Հարկաւոր է անվերջ կրկնել
այն վնասը, որը առաջ է գալիս յիշեալ ախ-
տերից: Այգալիսի *նէկլամներ* պէտք է տեղա-
ւորել գիգատոմների, զանազան տեսակ պայ-
մանազրկերի, տետրակների ու գոսագրքերի
վրայ, նաև այն բոլոր արկիլների երեսին, ո-
րոնցով ծախոււմ են ծխախոտ և զանազան
իրեր, երկաթուղիների տոմսակների, երկխանց
խաղաղիքների և մինչև անգամ շուկաներում
ծախուց թաշկինակների վրայ:

Անհրաժեշտ է տների պատերի վրայ ահա-
զին տառերով գրել բոլոր սպառնացող վտանգ-
ների մասին և նոյնը յաճախակի տպագրել
պարբերական թերթերում և այլն:

Մի խօսքով անհրաժեշտ է գորեզ, ձան-
ձրացուցիչ, բարձրագոյն *նէկլամ*, այնպէս որ
ոչ որ չկարողանայ անցնել փողոցով, կառք
մտնել, ձեռքն առնել լրագիր, որ շհանդիպի
այն պարզ մտքին, որը դուր ամեն կերպ աչ-
խատում էր ներշնչել ժողովրդին»:

Պրոֆ. Փոլետ

49831-ա/

36352-66

Համակրելով պրօֆ. Փօլէտի վերոյիշեալ կարծիքին և համոզուած լինելով, որ ժողովրդին քանի յաճախ և շատ կրկնես միևնոյն միտքը, այնքան նա լաւ և շուտ կըմբռնէ անածը, թոյլ տուինք մեզ կազմել նորից մի գրքոյկ ժանդարտի մասին, Հնայելով, որ այդ բովանդակութեամբ կայ արդէն մի երկու ժողովրդական հրատարակութիւն:

Տ.-Իս.

ԺԱՆՏԱԽՏ ԿԱՄ ԶՈՒՄԱ

Ոչ մի տարափոխիկ հիւանդութիւն այնպէս սոսկալի անու՛ն չունի, ինչպէս խոլերան և ժանտախտը կամ չունան, մանաւանդ վերջինս, որին ժողովուրդն անուանում է «մարդկային մտրակ» կամ «սև մահ»: Փանտախտն այս անու՛նն ստացել է իւր աւերիչ բնաւորութիւնից, որովհետև թէ հին և թէ նոր ժամանակներում, ուր որ նա յայտնուել է, թողել է իւր յետից անմարդարնակ գիւղեր ու քաղաքներ, նոյն իսկ բնդարձակ նահանգներ:

Ամեն անգամ, երբ անպատրաստ ժողովուրդը ենթարկուել է այս սարսափելի մահտարածմին, միշտ գլուխը կորցրած՝ սկսել է փախչել իւր տուն ու տեղից, մի կերպ կեանքըն ազատելու յուսով:

Փանտախտը տարափոխիկ (կաշոսպական) հիւանդութիւն է: Նա փոխւում է հիւանդի ու մեռածի կամ նրանց շորերի և իրեզնէների միջոցով: Փանտախտի թոյնը բամբին չի կարող մի տեղից միւս տեղը տանել: Երբ որ մի

տեղ ժանտախտ է երևում, պէտք է հաստատ գիտենայ, որ հիւանդութիւնը անպատճառ ներս է բերուած վարակուած երկրից եկած մարդկանց կամ ուղարկուած ապրանքների հետ: Նա գիւղից գիւղ, քաղաքից քաղաք անցնելով՝ տարածուած է հեռու երկրներ, կլանելով միլիոնաւոր զոհեր, սեր ազգաբնակչութիւնը ապրում է կեղտոտ և անմաքուր տեղերում և վարում է առողջապահական կանոններին հակառակ կեանք: Բայց, չնայելով ժանտախտի սոսկալի բնաւորութեանը, նրանից կարելի է պաշտպանուել և վարակուած զէպրում էլ բժշկուել:

Այժմ ամենեկին չեն կասկածում, որ այն երկրներում, որտեղ ժողովուրդը խելացի և մաքուր կեանք է վարում, ժանտախտը չի կարող տարածուել և եթէ որ և է կերպով մուտք գործէ, այնուամենայնիւ մեծ վնաս չի կարող ապ, որովհետև ժողովուրդը գիտակցօրէն պաշտպանուած է հիւանդութեան գէժ և չի համարիլ այն «Աստու պատիժ» կամ թէ «գառն ճակատագրի արգիւնը»:

Մի ժամանակ կարծում էին, թէ ժանտախտի բուժը Եգիպտոսի Նեգոս գետն է, ինչպէս որ Գանգէսը խոյերայի համար: Սա-

կայն վերջին ուսումնասիրութիւնները ցոյց տուին, որ բայի Եգիպտոսից, Հնդկաստանի սրբազան գետը, Գանգէսը, բուն է թէ խոյերայի և թէ ժանտախտի: Ժանտախտը բաւական հին հիւանդութիւն է: Այս ախտը կարգեա Քրիստոսից 2--3 դար առաջ, որի մասին գրել են ժամանակակից պատմիչները: Քրիստոսից 542 տարի յետոյ, ժանտախտը Եգիպտոսից անցել է Եւրոպա և մեծ վնասներ է հասցրել: Բայց նա ոչ մի անգամ այնպէս սոսկալի աւերում չէ առաջացրել, որքան որ XIV-րդ դարում: Այդ ժամանակ հիւանդութիւնն սկսուել է Չինաստանում, այնտեղից փոխուել է Հնդկաստան, Պարսկաստան, իսկ յետոյ Կովկասի վրայով անցել է Ռուսաստան, Լեհաստան, Գերմանիա, Փրանսիա, Իտալիա և Սպանիա: 13 տարուայ ընթացքում համաճարակ հիւանդութիւնը կոտորել է Եւրոպայում 25 միլիոն մարդ, իսկ եթէ հաշուի առնուի նաև Ասիայի բոլոր երկրներում կոտորածները, կոտացուի 43 միլիոն մարդ: Այսպիսի մեծ կոտորած չի եղել և չի լինիլ ոչ մի պատերազմի և ոչ մի ուրիշ վարակիչ հիւանդութեան ժամանակ: Յիշեալ համաճարակը Եւրոպայում շարունակ կոտորում էր թոյլ կերպով մինչև

17-րդ դարը, իսկ այդ ժամանակ նա կրկին ստացաւ յայն ծաւայ, միայն Լօնդօնում կոտորեց 68,000 հոգի: Այս գէպրից յետոյ հիւանդութիւնը երեացել է միայն Եւրոպայի ծովափնեայ քաղաքներում, եթէ չհաշուենք Մոսկուայի գէպրը 1771 թուին, երբ օրական կոտորում էին 600—1000 հոգի, զերեղման տանելով քաղաքացիներէց 56,000 հոգի:

Այս սաստիկ գէպրերը հետզհետէ դարձրին ուսումնականներն ու շաղկապութիւնը իրանց վրայ և շնորհիւ հիւանդութիւնների ուսումնասիրութեանը, ժողովուրդը քանի գնում աւելի ու աւելի ապահով է զգում իբան այգպիսի սոսկալի կոտորածներից: Վերջին դարում թէպէտ և պատահել են անընդհատ համաճարակներ, բայց ոչ մէկը այնպիսի մեծ ծաւայ չէ ընդունել, ինչպէս լինում էին առաջ: Յիշենք այս դարում պատահած գէպրերը: 19-րդ դարի առաջին կիսում Ռուքրիայի մէջ մի քանի անգամ կրկնուել է ժանտախտը թէ ճովափնեայ քաղաքներում և թէ երկրի ներսը: 1802 թուին նա երեաց թիֆլիսում գօրքի մէջ: 1805-ի համաճարակը օրական 400 հոգի զոհ էր տանում Էրզրումում: 1828 թ. ժանտախտը կրկին երեաց Գովկասում գօրքերի մէջ,

երբ նրանք վերագարձան Էրզրումի և Կարսի պաշարումից յետոյ: Վերջին անգամ նա ներս եկաւ մեզ մօտ 1841 թուին և հառաւ մինչև Կարս, Ալեքսանդրապօլ, Երևան: Չամախում և նրա շրջակայքում ժանտախտից մեռան մօտ 70,000 հոգի: Էյսպիսով 1802—1843 թիւը ժանտախտը շարունակ կրկնուելով՝ անցել է Գովկասի գանազան քաղաքները և մեծամեծ վնասներ է հասցրել բնակիչներին: 1879 թ. ժանտախտը յայտնուեց Հաշտարխանի Վերլիանկա գիւղում, բայց իսկայն կարողացան առաջն առնել և շտարածւել: Սրանից 7 տարի առաջ ժանտախտը նորից երևան եկաւ արևելեան երկրներում և մի քանի շաբաթուայ մէջ 2ինաստանի մի քաղաքում մեռան 60,000 մարդ: Կանտան քաղաքում 100 հիւանդից 95-ը մեռնում էին: Այս համաճարակը 2ինաստանից անցաւ Հնդկաստան և ամենից առաջ երևաց Բամբէյ քաղաքում: Բամբէյը ճովափնեայ քաղաք լինելով՝ վարակուեց եկտօր նաւերից: Փանտախտի ներս սպրտուելն սկզբում աննկատելի եղաւ, իսկ յետոյ հետզհետէ սուբ կերպարանք ստանալով՝ հինգ-վեց ամսի ընթացքում կոտորեց 15,000 հոգի: 1899 թուի յուլիս և օգոստոս ամիսներին

ժանտախտը յայտնուեց մեր երկրի սահմաններում, Գոլտրովկա գիւղում (Հաշտարխանի նահանգում): Անմիջապէս միջոցներ ձեռք առան նրա առաջն առնելու, և բարերախտաբար կարողացան վարակման գէմ կռուել: Չերջին տարիներս նա բոյն է դրել մեր երկրում—Օգեստայում և մի բանի սրիչ կենտրոններում, գլխաւորապէս չինաց սահմանին կից քաղաքներում ու ստաւուում է տարածել Ռուսաստանի խորքը: Իհարկէ, կասկած չկայ, որ շատ հեշտութեամբ կարող է մուտք գործել և մեր բազարը, մանաւանդ անյնեկով Օգեստայից Բաթում, Թիֆլիս ու Ալէքսանդրապոլ: Այս ենթադրութիւնը շատ հաւանական է, չնորհիւ երկաթուղային հաղորդակցութեան:

Ուրեմն ինչպէս տեսնում ենք, ժանտախտը հեռու չէ մեզանից: Մ'իտում է, որ մենք զգուշութեան միջոցներ գործ գնենք վտանգի չենթարկուելու համար և աշխատենք հէնց ըսկզբից նրա տարածման առաջն առնել, գործ գնելով այն միջոցները, ինչ որ սովորեցրել է մեզ ժամանակակից գիտութիւնը:

Պիտանակումները արդէն հաստատ գտել են, որ ժանտախտը միւս վարակիչ հիւանդութիւնների, որ. խօլերայի, գիֆտերիտի,

տիֆի նման, ունի իր վարակիչ թոյնը, որ ստացւում է բացիլներից կամ միկրոօրններից: Միկրոօրնները մտնելով մեր կազմուածքի մէջ, արտադրում են իրանցից թոյն և այդպիսով թունաւորում են մեր արիւնը և քայքայելով կազմուածքը, մահ առաջացնում: Փանտախտի, ինչպէս և բոլոր միւս վարակիչ հիւանդութիւնների միկրոօրնները հոտարակ աչքով անտեսանելի են և միայն խոշորացոյցով նրանց կարելի է դիտել: Այս միկրոօրը կամ բացիլը հիւանդից կամ նրա իրեզններից անցնում է առողջին, աճում է նրա մարմնի մէջ և թունաւորում նրան: Փանտախտի միկրոօրը գտնւում է գլխաւորապէս հիւանդի ուսուցքների մէջ, որով կարելի է վարակել նայն խոկ կենդանիներին, երբ թոյնը սրտիւմ են նրանց կաշուի տակ: Միկրոօրի աճելուն նդասուում են այլ տեսակ նեխուղ նիւթեր, բայց նա աւելի արագ բազմանում է կենդանիների մէջ, որովհետեւ նրանք այդտեղ գտնւում են զարգանալու ամենանպաստիչ թէ մնանդ և թէ հարկաւոր տաքութիւն: Կենդանիների կազմերից ամենից զգայուն է մկննդի կազմը և նկատուած է ընդհանրապէս, որ համաճարակների սկզբից թէ գաշտերում և թէ աներում, նրանք դուրս

են թափուում բներից, թրում են արւն ու սառուում: Բաւական է, որ մէկ մուկ վարակուի ժանտախտով, նրա մարմինը իսկոյն կուտեն միւսները և այգպիսով շատ շուտ ամբողջ շրջակայքի միները կթունաւորեն: Զատ անգամ հիւանդանալուց նրանք փորլուծութիւն են ստանում և այգպիսով ազականում և տարածում միկրոբները ամբողջ շրջակայքը փախչելով մի տնից միւս տունը: Իսկ մենք կարող ենք արդեօք ապահով լինել, որ մեր պատահանները, սրտեղ ուտելիք ենք պահում, ազատ կլինեն նրանց դիակներից: Հասկանալի է, որ սրանք մէկ տանից միւս տունը մտնելով տարածում են հիւանդութիւնը: Համաճարակի տարածուելուն խիստ նպաստում են լուերը և ձանձերը: Սրանք նստում են հիւանդի վրայ, ապա թռչում նստում են առօջի վրայ և կրծելով նրան, վերք են բաց անում և հիւանդից բերած թոյնը մտցնում են նրա մէջ:

Որովհետեւ կենդանիները ազատ շեն վարակուելուց և վարակումը տարածելուց, ուտի համաճարակի միջոցին օրէնքով պահանջւում է տնային կենդանիներին, թռչուններին կամ առանձնացնել և կամ կտորել, այսպէս օրինակ՝ կտորում են շներին, հաւերին, կա-

տուներին և այլն: Ժանտախտի և առհասարակ բոլոր միկրոբների բազմանալուն նպաստում է խոնաւ օդը, հողը և անմարբութիւնները, այն ինչ լոյսը և շորութիւնը աննպաստ պայմաններ են միկրոբների համար: Այս իսկ պատճառով անհրաժեշտ է ապրել լուսաւոր և շոր բնակարաններում, քանի որ նեղ և խոնաւ բնակարանները համաճարակի ժամանակ միշտ երկիւղալի են: Թէև ժանտախտի համար եղանակները նշանակութիւն չունին, բայց և այնպէս նկատուած է, որ ամառուայ շոգերին երբեմն ժանտախտը թուլանում է չնորհիւ շոր օդի: Միկրոբները մեռնում են բարձրատիճան տարութեան մէջ, ուտի կտայրած ջրերի ու եփած կերակուրների մէջ նրանք չեն կարող մնալ: Այս էլ պէտք է ինկատի ունենալ, որ հիւանդութեան թոյնը աճում է ոչ միայն հոգի երեսին, այլ և նրա տակէ՛ շերտերում, մի քանի մտանաշափ խորութեամբ:

Արդէն ասացինք, որ ժանտախտը բնաւորութեամբ նման լինելով միւս վարակիչ հիւսութիւններին, ունի նրանց պէս դարպացման գաղտնի և լայտնի շրջաններ, սրբիթաց և թեթեւ դէպքեր: Հիւանդութեան գաղտնի շրջանը

տևում է 7—15 օր: Այս միջոցում հիւանդին ամենևին չի զգում իր վարակուելը, բացի թեթև թուլութիւնից: Բայց գաղտնի շրջանն անցնելուց յետոյ հիւանդութիւնը երևան է գալիս և սաստիկանալով տևում է 3—5 օր: Առ հասարակ նկատուած է, որ եթէ հիւանդն այս 3—5 օրը յաջող անցկացրեց, ապա յուտալի է, որ կառողջանայ:

Այժմ անցնենք հիւանդութեան նկարագրութեանը: Ժանտախտով հիւանդացուին քակզրում գոգացնում է, և գոյը տևում է 2—3 ժամ, իսկ յետոյ սկսում է տարացնել, որից ուժասպառ է լինում: Հիւանդը գանգատում է թուլութիւնից, զգում է սաստիկ ծարաւ, նրա աչքերը արիւնով լցւում են, տրամադրութիւնը վատանում է. կրծքի վրայ ճնշումն է զգում, սիրտը խառնում է, մազձը լինում է գեղին: Սիրտը քանդուելուց յետոյ հանգստանում է, սակայն այդ հանգստանալը մի տեսակ թմրութիւն է, որ նրան ձգում է անզգայութեան մէջ: Հիւանդը գէլն է տալիս, չի գագարում անկողնում, ուզում է տեղից փախել: Եթէ հիւանդութիւնը ծանր է, ապա հէնց առաջին օրում գուրս են գալիս ուռուցքներ (բուրօն), որոնք մինչև հասնելը սաստիկ ցաւ

են պատճառում ուռած տեղերում, աճուկներում, թեքի տակը և պարանոցի վրայ: Այս տեսակի ժանտախտը անուանում է ուռուցաւոր ժանտախտ (ՕՍՏՐՈՆՆԱԿԱ ՉՄՅԱ): Կայ և միւս տեսակի ժանտախտ— թորերի ժանտախտ, որի վարակումը առաջ է գալիս թորերի միջոցով, երբ ներս ենք շնչում թուզի հետ միասին ժանտախտի բացալը: Այդ տեսակը աւելի սրնթաց է և վտանգաւոր, սրովհետև խորխի և յորձուկների հետ միասին շատ հեշտութեամբ միկրոբները տարածւում են թէ օդի մէջ և թէ վարակելով շրջապատողներէ երեսը, անցնում մերձաւորներին:

Ուռուցքները թեթև գէպրում երևում են են 3—4 օր հիւանդանալուց յետոյ: Հիւանդի լեզուն ծածկւում է սպիտակ փառով, շարունակում է փխսումն, կաշին շորանում է և տաքանում, մէկը և ազրը չի կարողանում պահել:

Երբ հիւանդի կազմուածքը աճուր է, կարողանում է ցաւերին պիմանալ, ապա ուռուցքները հասնելով թարախակալում և բլչում են:

Իսկապէս մահացու են համարւում պարանոցի ուռուցքները, որոնք գեռ չբլած, հիւանդը մեռնում է: Բացի ուռուցքներից, հիւանդի մարմնի վրայ երևում են մեծ բծեր,

որոնք լինում են մուգ կարմիր, կապույտ կ
ան գոյնի: Կրճարը մ գլխով կգծվի: Կրճ
Ուռուցքները դուրս գալուց 1—2 օր յե-
տոյ հիւանդն սկսում է քրտնել: քրտնելի
յայտնում է նախ գլխի վրայ, յետոյ երեսին,
ապա կրճրին և բոլոր մարմնին: Հիւանդն ու-
նենում է 40—41° տարութիւն, որը իջնում
է հեռոջևաէ կամ մի անգամից: Այս ժամանակ
հիւանդի աշամագրութիւնը լաւանում է, ցա-
ւերը մեղմանում են, օխորժակը բացւում է,
ուշքը վրան է գալիս և հիւանդը քիչ-քիչ ա-
ռուջանում է:

Հիւանդութեան ծանր դէպքերում հիւան-
դի անհանգստութիւնը շատանում է և նա շա-
րունակ գառանցում է ու յանկարձ մեռնում:
Պատահում են դէպքեր, որ բժիշկ, թոքերից
արիւն է գալիս, ոտքերն ու ձեռքերը ցնցւում
են, հիւանդը շուտ-շուտ և համարեա անրնդ
հաւ գկռում է ու մեռնում:

Հիւանդութիւնը եթէ սրընթաց բնուե-
րութիւն ունի, հիւանդը մեռնում է 3—4
ժամում:

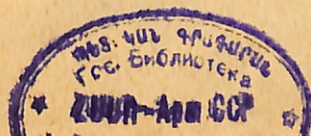
Մենք նկարագրեցինք հիւանդութեան
ծանր տեսակները. բայց յաճախ մարդիկ վա-
րակում են թեթի կերպով, այնպէս որ չծ էլ

կարելի ասել, որ նրանք հիւանդ են ժան-
տախտով: Այսպիսիներն առհասարակ ունե-
նում են 38—39° տարութիւն մօտ 7 օր:
Հիւանդութեան նշանները առաւօտները թու-
լանում են, իսկ երեկոները սաստկանում:
Մարմնի վրայ ուռուցքներն ու բծերը երևում
են 3—4 օրում, որից յետոյ սկսում են քրտ-
նել և ապա հիւանդը առուջանում է:

Այսպիսի հիւանդներն աւելի նպաստում
են հիւանդութեան տարածելուն. նրանք ման
են գալիս անարգել և իրանց հագորդակցութեամբ
վարակում են ուրիշներին և ցարք տարածում:

Ժանտախտի սրընթաց դէպքի նկարագիրն
այոպէս է անում Լարէ բժիշկը. — գաւերագմի
ժամանակ, — ասում է նա, — ժանտախտով հի-
ւանդները սոսկալի ցնցումով վայր էին ընկ-
նում, նրանց երեսներն աշանգակում էին,
չլիճունքներն ուռչում, լեզուն դուրս է գալիս
բերանից և միևնոյն ժամանակ գարշահաւ
լորձուներ (թուր): Հիւանդների աչքերն անշարժ
էին ու բնից դուրս ընկած, կաշին գունատ
էր: Հիւանդների մարմինը ամբողջապէս են-
թարկում էր զգաձղութեան. սարսափելի
տանջանքներից կատապի կերպով դուրս էին
և գիտին էին գլորում: Մեռնելուց յետոյ մար-

ВИАКОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Ленинградского
Университета
СССР

36392-66

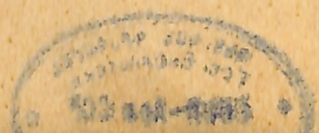
մինները ծածկուած էին թարախակալած բծերով):

Հիւանդի հասակը և գրութիւնը միջոցն տալիս առաջուց գուշակել, թէ ինչ ելք կունենայ ժանտախտով հիւանդացոյր: Յայտնի է, որ ժանտախտն համաճարակի սկզբում և վերջում թոյլ է լինում: Պէտք է ի նկատի ունենալ, որ ուռուցքների յայտնուելը լաւ նշան են, որովհետև ուռուցքները գուրտ են գալիս հիւանդութեան երկար տեւելուց: Այս դէպքում եթէ հիւանդը կարողացաւ 3—4 օր ևս ապրել, ապա յոյս կայ, որ կառուցանայ: Հիւանդի տարիքը մեծ նշանակութիւն ունի ցաւին գիմանալու խնդրում: Ընդհանրապէս փոքրահասակները և հասակաւորները ցաւին դժուար են դիմանում, մինչդեռ միջահասակները լաւ են տանում ցաւի սաստկութիւնը: Պարանոցի ուռուցքները, բերանի կամ փորի արիւնահասութիւնը, բծերը նոյնպէս և սաստիկ զառանցելը վատ նշան պէտք է համարել:

Ժանտախտի ժամանակ զգուշութիւնն ալի մեծ նշանակութիւն ունի, քան թէ բժշկութիւնը: Զատ մարդիկ համաճարակի ժամանակ զօճ են գնացել հէնց նրա համար, որ արհամարհել են ամեն խելացի միջոցներ և

անզգոյշ են վարուել իրանց սպառնացող վրտանդի դէմ, կարծես զիտմամբ կամեցել են ցաւը փորձել: Պէտք է բոյոբոյլին կտրել յարաբերութիւնները վարակուած աների և թաղերի հետ: Կասկածելի կարծուած իրերը պէտք է կամ այրել կամ ախտաջինջ անել զանազան միջոցներով: Ախտահանութեան նրպատակն է ոչնչացնել ժանտախտի թոյնը, որը երկար միջոց ապրում է նիսուոյ ու փթոյ նիւթերի մէջ: Հիւանդութեան թոյնը երկար ժամանակ իրանց մէջ պահում են գլխաւորապէս հետեւեալ նիւթերը. — ոչխարի բուրգը, բամբակը, ձիու մազը, մետաքսը, զանազան մորթիները, բրդէ, մետաքսէ, բամբակէ գործուածքները, սպունգը, թուղթը, զիրքը, փետուրները, հին շորերը, մետաղները, փոլը, ճարպը, չոր մրգերը, ծաղիկները, ալիւրը և այլն:

Ժանտախտի պատմութիւնը ցոյց է տալիս, որ հիւանդութիւնը փոխուած է կաշիով հիւանդից կամ վարակուած իրերից: Եթէ կարողանանք հիւանդին կամ նրա գործածած իրերը մեզանից հեռացնել, վարակման առաջը կանուի: Հիւանդի շուրջը եղած օդը վարակուած լինելով, վտանգաւոր է շրջապատողների համար: Թէպէտ միկրոօրգանքներն զգի միջով չեն

անցնում, բայց միանալով օգի մէջ յոգացող անտեսանելի մարմինների հետ օգը ներշնչելիս՝ մտնում են մեր մէջ և մեզ վարակում: Թէ որ ատօմիճան հիւանդի իրերը վնասակար են, այդ բանին կարող են օրինակ լինել հետեւեալ գէպերը:

Մի վանքում մեռնում է ժանտախտով վարակուած մի մարդ: Նրա թղթերը փակում են մի արկղի մէջ ու պահում: Գէպից չորս տարի յետոյ վանահայրը քաց է անում արկղը և վարակում է թղթերից ու մեռնում: Վահճօրից վարակում են միաբանութեան միւս անգամները ու նոյնպէս մեռնում:

Մի ուրիշ գէպը պատահում է Հմիւռնիայում: Այստեղ մի մարդ մեռնում է ժանտախտից, նրա օրդին հօր իրեղէնները ծրարում պահում է ու գնում Եւրոպա: Երեսուե տարի յետոյ նա վերագաննում է Հմիւռնիա և ըսկում է գործածել հօր իրերը: Արանցից նա վարակում է ու մեռնում:

Արդէն վերեն ասուեց, որ ժանտախտը գազանի շրջանում շատ զգալի չէ, բայց յետոյ ստանում է սուր կերպորանք. ուստի ցանկալի է, որ համաճարակի ժամանակ թեթիկ հիւսնագութիւն էլ զգալիս, ասանց գան-

ցառութեան վաղօրօք բժիշկի հրաւիրուի: Իսկ ուր որ բժիշկ չկայ կամ ուշանում է, կարելի է գործ դնել հետեւեալ նախապաշտպանողական միջոցները. նախ և առաջ պէտք է հիւանդի պարկած սենեակը հողմահարել, քաց անելով դուռն ու պատուհանը, որպէսզի օգը մարբուի: Եթէ հիւանդը ջերմում է և անհանդիստ է, պէտք է օրական մի քանի անգամ թրջել մարմինը ջրախառն քացախով և ցամաքեցնել շորով: Գարելի է նաև ամբողջ մարմինը փաթաթել թրջած բաթանով: Գլխի ցար մեղմելու համար, պէտք է սառցապարկ դնել գլուխին, կամ փաթաթել սառը ջրում թրջած բաթանով: Սոյն միջոցը կարելի է գործ դնել նաև զառանցելու դէպքում: Թիկ և աճուկների ուռուցքներին կարելի է դնել կտաւատի խաշիլ (ժանխաշ): Եթէ հիւանդը ամբուժուի ունի, պէտք է լուծողական տալ: Ծարաւը կտրելու համար պէտք է տալ սառցի կտորներ. սիրտը քանդուելու ժամանակ— սքաի գտալին պէտք է դնել մանանխի սպեղանի (գարշիշնիկ): Ուշագնացութեան առաջն օրուներու համար, պէտք է հօտ քաշել տալ նաշատրի սպիրտ, կամ խմացնել ջրով 20 կաթիլ վալերիանի կաթիլներ: Որպէս կերակուր կարելի է

տայ հիւանդին դիւրամարտ բաներ. — մտաջուր, ձու, կաթ, իսկ ուժերն ամբացնելու համար, խմացնել կոնիակ, գլինի, արագ կէսը ջուր խառնած:

Այժմ ժանտախտի երկիւղը փոքր ինչ բշտցել է, համեմատելով առաջւայ հետ. եթէ հիւանդը նոր է վարակուել և քանի դեռ չէ սկսուել հիւանդութեան ծանր շրջանը, կարելի է յուսալ, որ նրա առաջը կարելի է առնել, պատուաստելով հիւանդին ժանտախտով թունաւորուած շիճուկով, առաւել մեծ յաջողութիւն ունեն նախազգուշական պատուաստումները, ինչպէս այդ անում ենք ծաղիկի դէմ կուելու համաճարակների ժամանակ:

Այդ շիճուկը ստացուում է ձիու արիւնից: Չիու արեան մէջ մտցնում են ժանտախտի միկրոքը, դրանով թունաւորում է կենդանին և մի քանի օր ձին սկսում է տարայնել: Երբ որ տարութիւնը իջնում է, սրտիւմ են նորից և այսպէս մի քանի անգամ կրկնելով՝ ձին ընտելանում է թոյնին, այնպէս որ այլևս թոյնը նրա վրայ չի ազդում:

Այնուհետև ձիու երակը կտրում են և արիւն են թողնում: Արիւնը օգի մէջ առժամանակ մնալով՝ բաժանում է երկու մասի. ջրա-

յին մասը, որ շիճուկ է կոչուում, բաժանուում է լերդանման մասից. վերջինս իբրև անոգէտր բան, դէն են ձգում: Ահա այս շիճուկն է, որ սրտիւմ են մարդկանց կաշու տակը, ինչպէս գիժտերիտով հիւանդներին են անում և այս միջոցով համարեա հիւանդների կէս մասը առողջանում է: Ժանտախտով չը վարակուելու համար կարելի է զգուշութեան համար առաջուց պատուաստել տայ, ինչպէս ծաղիկի պատուաստելը: Այդ խորհուրդը տալիս ենք մանուանդ համաճարակի ժամանակ:

Որպէսզի համաճարակը շտարածուի երկրից երկիր, տէրութիւնները կտրում են ամեն յարաբերութիւն վարակուած տեղերի հետ: Այդպիսի տեղից եկած ապրանքները նախապէս զգուշութեամբ ախտաջինջ են անում և ապա թոյլ տալիս երկրի մէջ մտնելու: Այդ արգելքը, որ կոչուում է կարանտին, կատարում է այսպէս: Այն կէտերում, որտեղից մտնում է կասկածելի երկրից եկող ապրանքը կամ մարդիկ, զօրքեր են կանգնեցնում և սրբանք թոյլ չեն տալէս առանց սկզբնական ըննութեան երկիր մտնել: Նշանակուած բժիշկները նայում են բոլոր անցնողներին, թէ մի գուցէ հիւանդներ լինեն մէջերը: Հիւանդնե-

րին ջոխում են և պահում են հիւանդանոցում, իսկ մնացածներին պահում են մօտ երկու շաբաթ:

Եթէ նրանց մէջ հիւանդներ լինեն, բայց դեռ եռ փայտի շրջանում, այդ երկու շաբաթում կերնայ հիւանդութիւնը. իսկ եթէ այդրան միջոցում հիւանդութիւնը չնկատուեց, անցածուղիք են տալիս ու թողնում իրանց սահմանները:

Պարզ է, որ ինչպէս մարդկանց վրայ հիւանդութիւններն են քննում, այնպէս էլ նրանց բոլոր իրերը դանդաղ միջոցներով աստաղջինչ են անում և ապա յանձնում տէրերին: Այս գէպում ժողովրդի պարտքն է աջակցել տէրութեանը, որ մեր օգտի համար հաստատում է կարանտինը: Եթէ մենք իմանանք, որ մէկը առանց տնցաթղթի անցել է սահմանը, եթէ նա մինչև անգամ մեր ամենամօտ բարեկամը լինի, մեր պարտքն է յանձնել նրան տէրութեան ձեռքը, որպէսզի մի գուցէ նրա պանցառութեան պատճառով մենք էլ չը վարակուենք:

Եթէ չհայելով բոլոր ձեռք առած միջոցներին, ժանտախտը տարածուած է, պէտք է գործ գնել մի քանի անհրաժեշտ պաշտպանու-

ղական միջոցներ: Այն միջոցներից ամենաառաջին պայմանը մարրութիւնն է, որովհետև ինչպէս վերին էլ յիշեցինք, ժանտախտի միկրոօրը զարգանում, աճում է կեդոտո տեղերում, նեխուղ նիւթերով ծածկուած խոնարհոյի մէջ: Եթէ խոլերան կամ ժանտախտը չնկատուած կամ Եգիպտոսում յայտնուելիս զարհուրելի կերպով կոտորում են քնակիչներին, այդ նրանից է, որ Գանգէսի և Նեղոսի ափերը լիքն են ապակահութիւններով, մարդկանց ու կենդանիների գիակներով, որոնք ջերմ տրեխտակ նեխուղով, փտում են և աճեցնում վարակիչ հիւանդութիւնների միկրոօրները: Այս բանին թիչ չէ օգնում արևելեան ժողովրդների վերջին ծայր անմարբասութիւնը: Ուրեմն մարրութիւնը իւրարանչիւր մարդու առաջին հոգսը պէտք է լինի և քանի չեն սկսուել վարակիչ հիւանդութիւնները, պէտք է մարբել տունը, բազը, փողոցը և այլն: Բաւական չէ միայն իր սեփական տունը մարուր պահելը, ընդհանուր մարրութիւնը պահպանելու համար պէտք է համերաշխ գործել, շինայելով ոչինչ ծախս և աշխատանք. Թէև քաղաքային վարչութիւնների գործն է հսկել մարրութեան վրայ, բայց ամեն քաղա-

քացի պէտք է իր կողմից գործին աջակցէ, համոզուած լինելով, որ իւր անձի ապահովութիւնը սերտ կերպով կապուած է գրացու առողջութեան հետ:

Որովհետև ժանտախտի թոյնը զարգանում է անմարբութիւնների մէջ, այդ պատճառով պէտք է գետինը մաքուր պահել մարդկանց ու կենդանիների արտադրութիւններից: Պէտք է ունենալ կանոնաւոր արտաքննոցներ և ամեն օր այնտեղ կրաջուր լցնել, որը մեղցնում է ժանտախտի թոյնը: Եթէ արտաքննոցներում հորեր ունենալը պիտու է, պէտք է անմարբութիւնները լցնել տակառների մէջ և քաղաքից դուրս կրել տալ. յամենայն դէպս, գետինը չպէտք է թրջել, իսկ եթէ թրջուի, պէտք է գետնի խոնաութիւնը շորացնել մոխիրով: Լուացքի ջուրը նոյնպէս ցանկալի է լցնել առանձին շինած հորերի մէջ, բայց եթէ հորեր չկան, կարելի է ցրիւ տալ արևկող տեղերը, որպէսզի շուտով ցամաքի: Ազդեցիկների մօտ ոչ մի դէպքում չի կարելի լւացել, չոր կամ ուրիշ իրեր լւայ. ջուր վեր առնելու ժամանակ զգուշութեամբ պէտք է վարուել, որ պրիւրի շորս կողմը չթրջել:

Երկրորդ կարևոր խնդիրը բնակարանի

խնդիրն է: Բնակարանը պէտք է լինի չոր, լուսաւոր և ընդարձակ: Ներքնայարկերը, իրբն խոնաւ, վնասակար են: Ուր որ մի երկու սենեակում ապրում են բազմամարդ ընտանիքներ, այդպիսի տեղերում հեշտ կարելի է վարակուել: Համաճարակի ժամանակ ցանկալի է, որ քաղաքը առանձին վարձած տներ ունենայ և այդպիսի խոշոր ընտանիքներին այնտեղ տեղափոխէ: Առհասարակ երբ մի սենեակի մէջ շատ մարդ է ապրում, այդ սենեակում օդը սաստիկ ապականոււմ է, մանաւանդ գիշերը: Իսկ յայտնի է, որ անմարուր օդը վնասակար է մաքրու առողջութեան համար. համաճարակի միջոցին աւելի ևս: ժանտախտի թոյնը յաջող զարգանում է փակ օդի մէջ, այդ պատճառով պէտք է դուռ-երդիր բանալ: Լաւ է ցուրտ, բայց մաքուր օդում լինել, բան թէ անմարուր տար օդ ներշնչել:

Նկատուած է միշտ, որ ժանտախտը հետևում է պատերազմներին, սովին, ժողովրդական ալեւորների միջոցին, երբ ժողովրդի ստուար մեծամասնութիւնը սեւեռի չէ ունեցել, այն ժամանակ ժանտախտը վրայ է հասել և միլիոնաւոր մարդիկ կոտորուել են ուտելիքի պակասութիւնից կամ վատ սնունդից: Լաւ օ-

րինակ կարող է լինել Տնդկատանի վերջին համաճարակը, երբ ժողովրդի մի մասը կոտորում էր սովից: Ժանտախտի ժամանակ թշուառին օգնել, կերակրելը սչ թէ միայն բարի գործ կատարել է նշանակում, այլ դա ինքնապաշտպանութեան միջոց է: Այդ է պատճառը, որ ժանտախտի ժամանակ ամեն աեզ շտապում են յանձնաժողովներ կազմակերպել ժողովրդին օգնելու համար, որոնք հիմնում են ձրի ճաշարաններ և թէյատներ: Թրանց գործն է տալ մարդկանց սնունդ, նոյնպէս և հողալ ազգաբնակչութեան մարքութեան վրայ:

Համաճարակի ժամանակ ներքի չէ շափազանց ֆիզիքական աշխատութիւնները, որոնցով մարդուս կենսական սյժերն սպառւում են և տրամադրութիւն է ծագում հիւանդանալու: Նուազամ, ուժից ընկամ մարդու վրայ թոյնն աւելի է ազդում, որովհետև մարդուս թոյլ կազմուածքը չի կարող գիմադրել թոյնի աւերիչ գորութեանը: Այդ է պատճառը, որ ժանտախտով աւելի շուտ վարակում են արեհցոցները, անկանոն կեանք վարողները, սրոնց բայրայուած մարմինը իսկոյն անթարկում է հիւանդութեան:

Ժանտախտից վախեցող մարդիկ ընկնում

են նեարգային գրութեան մէջ և տրամադրւում հիւանդանալու: Վախկոտ մարդը շարունակ լարուած գրութեամբ մտածում է ժանտախտի մասին: Նա վախոնում է ուտել, խըմել, ամեն մի շնչին ցաւ նրան ձգում է աճ ու գողի մէջ: Այդպիսիները գիշեր ցերեկ հանգիստ չունին, որի պատճառով թուլանում է մարմինը անսնունդ մնալուց և անհանգստութիւնից, բայրայուած են նեարգերը, այնպէս որ տրամադրւում է շուտով վարակուելու: Երրոնց անհրաժեշտ է ունենալ հոգու արիութիւն: Թեթև հիւանդութիւններից չը պէտք է շփոթուեն ու զրութները կարցնեն և համոզուած պէտք է լինեն, որ ժանտախտին անգամ կարելի է յաղթել:

Քանի որ մկները մարդկանցից շուտ են վարակում, ուտաի պէտք է ամեն կերպ աշխատել նրանց կոտորել: Պէտք է տան մէջ գտնուած ծակերը ծածկել և չը թողնել, որ նրանք գուրս գան, կամ թակարգներով, դեղերով ոչնչացնել: Վերջերս մեծ յաջողութեամբ օգտուած են այսպէս կոչւած «մկան տիֆ» դեղով (мышинный тиф), որը կարելի է ձուրբերել բոլոր դեղատներից:

Նոյն զգուշութիւնը պէտք է գործ դնել

ճանճերի վերաբերութեամբ. հարկաւոր է նրանցից պաշտպանել ուտելիզէնները, մանաւանդ մրգերը. թէ տներում և թէ խանութներում պէտք է ծածկել մրգերն ու ուտելիզէնները:

Հում նիւթերն առհասարակ երկիւղալի են: Եփած ուտելիքը կասկածելի չէ, որովհետեւ, ինչպէս գիտենք, ժանտախտի միկրոզը 60 աստիճան տարութեան մէջ ոչնչանում է: Իսկ եթէ ուտելիքը չի կարելի եփել, գոնէ պէտք է մաքուր լուանալ:

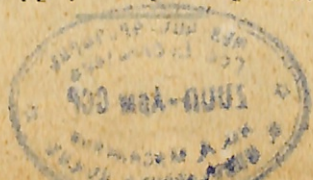
Հիւանդութեան որեւէ դէպքում չպէտք է վանցառութեան տալ և բժիշկ հրաւիրել:

Համաճարակի ժամանակ մեծ ծառայութիւն են մատուցանում հիւանդանոցները, միայն ցաւալին այն է, որ ժողովուրդը հաւատով չի վերաբերում դէպի այս հիմնարկութիւնները: Մարդիկ սխալում են, կարծելով, որ իբր թէ այնտեղ ուզարկում են միայն անյոյս հիւանդներին և այնտեղ մտնելուց յետոյ այլևս գուրս գալ չի կարելի: Այս կարծիքին հակառակ, հիւանդանոցում կան այնպիսի յարմարութիւններ, որպիսին աղքատները երբէք իրանց տներում չունին: Այնտեղ թէ քնակարանը, թէ ուտելիք-խմելիքը, թէ պաշտպանու-

ղակա՛ն միջոցները լաւ են, և որ գլխաւորն է, հիւանդը գտնուած է միշտ բժշկի հսկողութեան տակ:

Այս էլ պէտք է գիտենալ, որ հիւանդին տանից հեռացնելն էլ պակաս բարիք չէ, քանի որ հիւանդի ներկայութիւնը տան մէջ մըշտական սպառնալիք է ընտանիքի միւս անդամներին: Հեռացնելով հիւանդին տանից, զրտնով հեռացրած կլինիք վարակման աղբիւրը:

Եթէ հիւանդը տանն է բժշկուած, նրան պէտք է առանձին սենեակ յատկացնել և հիւանդին միայն մէկ մարդ պէտք է խնամէ, իսկ այդ խնամողը ոչ սքի հետ չպէտք է շարաբերութիւն սենեկայ: Հիւանդի փոխնորդը, շորերը և այլ իրեզէնները աւելի լու է այրել, իսկ ինչ որ չի կարելի այրել, պէտք է ատաճանել: Հիւանդի առողջանալուց կամ մեռնելուց յետոյ նրա քնակարանը պէտք է ատաճանել բժշկի միջոցով. ժանտախտի դէմ ամենալաւ ախտաճանիչ միջոցը կրակն է: ժանտախտով վարակուած իրերը այն աստիճան հրկիւղալի են, որ լաւ է նրանց ոչնչացնել, քան թէ խնայել և շարունակ երկիւղի մէջ լինել: Եթէ այրելն անհնար է, պէտք է այդ իրեզէնները լաւ եփ տալ եւցրած ջրում,

չիտայ սապոնով լուանալ և չորացնել:

Համաճարակի ժամանակ պէտք է միշտ տանը ունենալ հետևեալ արտահանիչ միջոցները:

1) Յարմարն ու էժանը կիրն է: Յանկալի է, որ ամեն տան մէջ կիր լինի և ունենալ կրի մեծ պահեստ: Չոր կիրը ցանուժ են ուղղակի հիւանդի արտադրութիւններէ և բոլոր կեղտոտութիւնների վրայ:

2) Կարբոլիա կամ կարբոլեան թթուաւոր, սրից կազմուժ են հետևեալ խառնուրդը: Վերցնուժ են մի թւյ զգալ կարբոլիա, խառնուժ են մի բաժակ ջրի հետ: Այս խառնուրդը (2 մ. — 100 մ.) կարելի է գործ ածել հիւանդապահի ձեռները լուանալու համար, իսկ կեղտոտ իրերը լուանալու համար պէտք է գործ ածել երկու անգամ սաստիկ խառնուրդ:

3) Սուլֆաման (սուլֆամին) ամենազօրեղ արտահանիչ միջոցն է, որը սաստիկ թոյն չի ներսով՝ կարելի է գործ ածել միայն բժշկի խորհրդով:

Հիւանդներին առաջին օգնութիւն տալու համար մինչև բժշկի գալը կարելի է առ հետևեալ գեղերը. 1) Վալերիանի կաթիլներ, 2) Հօֆմանի կաթիլներ՝ 20 կաթ. մի հացի զգալ ջրի հետ:

3183

34402 36

318

D

ՄԵՐ ԱԶԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Խօլերա (բ. տպագրութիւն	5 կող.
Գիֆտերիտ	5 կող.
Տրախոմա	5 կող.

Գումարով գնագիներին լինում է, զիջում:

Handwritten signature

Գրինի՛ր Ալեքսանդրօօօլ,
 Доктору Н. Теръ-Саакянъ

2013

«Ազգային գրադարան»

NL0074825

